

УДК 338.45

О. М. Зборовська,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Дніпропетровський університет економіки та права

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуті теоретико-методичні основи, а також практичні рекомендації щодо формування і вдосконалення економічного механізму управління розвитком промислового підприємства як економічною системою на основі аналізу різних теоретичних підходів до вирішення даної проблеми і практичного досвіду вітчизняних і закордонних підприємств.

Ключові слова: економічний механізм; управління розвитком промислового механізму; ціновий механізм; фінансовий механізм.

ВСТУП

Особливість сучасного управління промисловими підприємствами полягає в тому, що навіть найретельніший аналіз не дозволяє розкрити у всій повноті механізм ринкового успіху, оскільки цей механізм виходить за рамки підприємств: найважливіші його компоненти знаходяться у зовнішньому середовищі підприємства, що являє собою складну систему, яка включає в себе державу, постачальників, конкурентів, споживачів, економічні та політичні структури, фактори науково-технічного прогресу, соціокультурні та інші фактори.

У зв'язку з цим дослідження процесу функціонування підприємства вимагає застосування системного підходу, що фокусує увагу не тільки на самому підприємстві, а й на навколишньому його середовищі. Підприємство розглядається не як ізольована і незалежна структура, а як відкрита економічна система і як органічна частина суспільства, що віддає в процесі своєї діяльності пріоритет споживачу.

У даний час зовнішнє середовище ставить жорсткі умови для побудови внутрішнього середовища підприємства, що вимагає заміни існуючих підходів до управління на якісно нові методи господарювання, що зумовлюють постановку завдань стабілізації господарських процесів, узгодження системи загальних, приватних і одиничних пропорцій виробництва, впровадження в нього досягнень науково-технічного прогресу і прийняття в зв'язку з цим нових управлінських рішень, що забезпечують стійкість функціонування підприємства в цілому.

Управління підприємством повинно мати такий функціональний зміст і структурні особливості, які дозволяють досягати поставлених цілей, вирішуючи проблему захищеності діяльності підприємства від негативно-го впливу параметрів зовнішнього середовища і пристосування до нових умов господарювання.

Одним із центральних завдань при вирішенні даної проблеми є подальше вдосконалення принципів та організаційно-методичних підходів до управління розвитком підприємства, які багато в чому визначають його успіх в умовах ринкової системи господарювання. У зв'язку з цим результати діяльності підприємства визначаються займаною часткою ринку, здатністю до інноваційної діяльності, розвитком персоналу, високим рівнем продуктивності праці кожного члена трудового

колективу і якістю продукції, що випускається.

Теоретичні основи змісту, форм і методів управління підприємством були закладені в працях таких вітчизняних вчених, як А.К. Гаста, Н.Д. Кондратьєва, М.І. Туган-Барановського, а також у роботах зарубіжних вчених А. Маршалла, А. Сміта, А. Слоуна, Ф. Тейлора, Г. Форда та інших.

Основоположниками загальної теорії стратегічного управління на підприємствах є такі зарубіжні вчені, як Акофф Р., Ансофф І., Бір С., Друкер П., Карлоф Б., Кинг У., Кендал Р., Кандор Н., Кліланд Д., Коно Т., Портер М., Тейл Г., Томпсон Д., Хансен Е., Харрод Е., Чандлер В., Шеннон Р., Ендрюс, К., Янч Е. та інші.

Серед вчених, які внесли істотний внесок у розвиток теорії і практики управління підприємством в умовах ринкових відносин, слід виділити Л.І. Абалкіна, В.А. Абчука, В.І. Авдєєнко, А.Г. Аганбегяна, А.І. Анчишкіна, В.С. Бялковську, Д.М. Гвішіані, В.М. Глушакова, Ю.В. Гусарова, Г.М. Добрава, В.І. Довгого, Ю.І. Ефімичева, Г.Б. Клейнера, Е.В. Козлова, Д. С. Львова, Г.С. Поспєлова, Ф.Е. Удалова, Р.А. Фатхутдінова, Н.П. Федоренко, Т.С. Хачатурова, Є.Г. Яковенко, Н.С. Яшина та ін.

У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів даються визначення основних понять, пов'язаних з управлінням підприємством в умовах конкуренції, формуються і обґрунтовуються методичні принципи оцінки та аналізу розвитку виробничих систем підприємства. Однак економічний механізм управління розвитком залишився недостатньо вивченою характеристикою підприємства, оскільки на сьогоднішній день відсутня єдина загальноприйнята думка щодо визначення такої категорії, як управління розвитком складних економічних систем.

Метою дослідження є розробка теоретико-методичних основ, а також практичних рекомендацій щодо формування і вдосконалення механізму управління розвитком підприємства як економічною системою на основі аналізу різних теоретичних підходів до вирішення даної проблеми і практичного досвіду вітчизняних і закордонних підприємств.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Промисловий комплекс України є стрижнем трансформаційних процесів, зміни моделі соціально-економічного устрою, переходу до постіндустріального сус-

пільства, виступає ключовим ланцюгом акумуляції науково-технічних перетворень та становлення України як високотехнологічної держави. Він відіграє вирішальну роль у підвищенні суспільної продуктивності праці, переході інших сфер виробництва та послуг на сучасні трансформаційні технології. Навіть у західних розвинутих країнах, де більша частка зайнятих зосереджена в сфері послуг, приріст продуктивності на дві третини забезпечується саме промисловістю.

Спад виробництва в січні 2009 р. відбувся в усіх базових видах економічної діяльності (рис. 1). Суттєве стиснення зовнішнього попиту внаслідок продовження негативних тенденцій в світовій економіці, падіння внутрішнього попиту через уповільнення зростання доходів населення та ускладнення доступу до фінансових ресурсів виступали основними причинами поглиблення негативної динаміки економічного розвитку.

За оцінками Національного банку України, падіння індексу виробництва базових галузей (добувної та переробної промисловості, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, будівництва та роздрібною торгівлі) в січні 2009 р. становило 32% в річному вимірі [19].

Темпи зростання кредитування економіки залишалися протягом 2007—2008 рр. на досить високому рівні, однак суттєве зниження цін виробників (внаслідок падіння світових цін на сировину) призвело до зростання кредитної заборгованості в реальному вимірі та відповідно стримуючим чином впливало на рівень виробництва.

Сучасний економічний стан створив чимало труднощів у промисловому секторі. Певні труднощі пов'язані з відсутністю сучасної системи матеріально-технічного постачання, сервісного і консультаційного обслуговування, ефективного механізму захисту цін на основні товари, ослабла фінансова допомога товаровиробникам з боку держави. У розвитку промисловості в Україні відчуваються такі труднощі:

- відсутність потрібного власного капіталу;
- відсутність матеріально-технічної бази через слабку фінансову підтримку і недостатнє кредитне забезпечення;
- дисбаланс у паритеті цін на промислову і сільськогосподарську продукцію;
- недосконалість системи оподаткування спонукає до бартерних операцій і приховування частини виробленої продукції;
- низький рівень організації кооперування, створення асоціацій;
- недосконалість правової захищеності від бюрократичного апарату держави.

У сучасних умовах промислова політика повинна бути націлена на підвищення ефективності й конкурентоздатності українського промислового сектора. У зв'язку з цим важливого значення набувають задачі державної фінансової підтримки пріоритетних галузей цього сектора, що володіють високим мультиплікативним ефектом і сприяють розвитку виробництва в суміжних галузях.

Важливе місце в регулюванні процесів трансформації системи господарювання належить економічному механізму, принципи якого значною мірою визначаються соціально-економічним і політичним устроєм держави. Для забезпечення ефективного функціонування господарської системи промислового комплексу на ринкових засадах необхідно чітко розуміти сутність економічного механізму, під яким розуміють зв'язок, що встановлюється

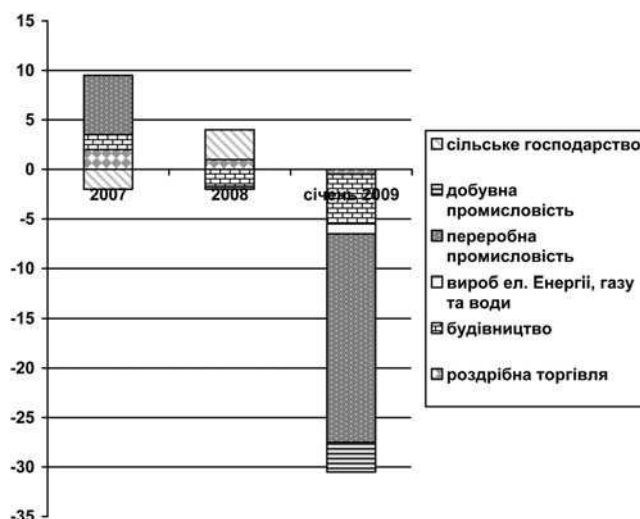

Рис. 1. Зміна індексів виробництва базових галузей України за 2007 — 2009 рр., у відсоткових пунктах *

* Складено за даними [17, с.68]

між різними фазами кругообігу капіталу [8, с. 128]. При цьому на економіку впливає дія економічних законів. Економічний механізм включає політичні, юридичні й економічні відносини, що є його основою та мають важливе значення в регулюванні економіки держави.

Вивченню питань економічних механізмів формування ринку приділяло увагу чимало вітчизняних та зарубіжних вчених [5; 10; 11; 13]. Визначення сутності економічного механізму можна систематизувати розмежовуючи на певні підходи (табл. 1).

Економічний механізм забезпечує формування і визначення сприятливих економічних, організаційних, правових та інших умов розвитку економічного потенціалу й підвищення ефективності його використання, а також надання державної цінової, фінансової та інших видів допомоги національним товаровиробникам.

Під економічним механізмом у промисловості слід розуміти сукупність конкретних форм зв'язків, а також систему правових, організаційно-управлінських і фінансово-економічних важелів [8, с. 128]. За ринкових умов господарювання до основних економічних механізмів в промисловому комплексі належать ціновий і фінансовий механізми (рис. 2).

В економічному механізмі поряд з ринковими сегментами присутня і його державна складова. У планово-розподільній системі вона була визначальною, її вимоги були пріоритетними поряд із складовими нинішнього ринкового механізму, а з розвитком ринку державна складова економічного механізму повинна дедалі більше демонтуватися, набувати нового змісту і функцій на правах рівного партнерства [11, с.3].

В Україні розвиток промислового виробництва нині базується на впливі як адміністративно-командного, так і економічного методів управління, їх співвідношення в різних галузях неоднакове.

Ціновий механізм як один із сегментів (складових) загальноекономічного механізму промислового розвитку уособлює сукупність інститутів державно-ринкового регулювання (законодавчих актів і нормативів), заходів підтримки доходів виробників, принципів встановлення мінімальних закупівельних цін на продукцію, цін підтрим-

Таблиця 1. Підходи до розуміння сутності економічного механізму

Автор	Визначення поняття «економічний механізм»
Лукінов І.І. [10, с.4]	Економічний механізм являє собою досить складну сукупність регуляторів, за допомогою яких реалізуються складові загальнодержавної і ринкової політики – монетарної, валютної, цінової, фінансової, банківсько-кредитної, платіжної, податкової, митної, бюджетної, страхової тощо. І цей механізм теж поступово трансформується (удосконалюється і ускладнюється). З'являються все нові економічні зв'язки (внутрішні й зовнішні), які потребують відповідних взаємоузгоджень, прямих і опосередкованих регуляторів.
Плющ І.С. [11, с.3]	Економічний механізм — це практичний вираз системи виробничих відносин, який включає засновану на інтересах (відповідальності) сукупність економічних важелів і регуляторів виробництва.
Радіонова І.Ф. [12, с.34]	Поняття «економічний механізм» може бути застосоване в тому разі, коли є певне початкове економічне явище, яке під дією внутрішніх або зовнішніх факторів впливу започатковує й ряд інших. Складовими елементами механізму завжди будуть і саме початкове явище, і завершальне, а також внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на них.
Захарін С.В. [5, с.74]	Економічний механізм як один із цільових важелів підприємства, основною функцією якого є отримання прибутку шляхом випуску та реалізації конкурентоспроможної продукції високого рівня рентабельності.
Кудряшов В.П. [9, с.44]	Економічний механізм розглядається як сукупність різних інструментів, основним з яких є диверсифікація, що використовує переваги комбінування, проникнення у нові високорентабельні галузі, забезпечує компенсацію зниження прибутку на ринку одних товарів за рахунок високих прибутків на інших ринках. Тому диверсифіковані підприємства мають вищу ринкову стійкість і конкурентоспроможність, ніж вузькоспеціалізовані, оскільки вони мають змогу переливати капітал у найприбутковіші галузі
Брижак О.П. [6, с.77]	Під економічним механізмом розуміють сукупність методичних інструментів, які дають можливість моделювати варіанти прийнятих рішень, розробляти засоби їх аналізу й реалізації, чим підвищують їх обґрунтованість та знижують ризик від упровадження.

ки, здійснення товарних і фінансових інтервенцій, формування ринкової інфраструктури. Без цінового механізму неможливе дотримання основного закону ринкової системи господарювання — забезпечення балансування попиту з пропозицією, а звідси й поява негараздів у економіках окремих галузей (видів економічної діяльності).

Відомо, що ціна кожного виду виробленої продукції (послуги) розраховується відповідно до визначених в економічному світі правил, згідно із загальноприйнятою формулою ціни виробництва. Це повною мірою стосується й виробленої продукції в промисловому виробництві. На сучасному етапі ціновий механізм в промисловій економіці функціонує на засадах поєднання прямого регулювання ринку через державну підтримку та бюджетні дотації законодавчо визначених видів продуктів і комплексу ринкових інструментів.

Зважаючи на виключну важливість проблеми в системі регулювання економічних процесів, ціновий механізм має забезпечувати формування ринкових принципів функціонування промислової економіки. Держава як загальноекономічний інститут з часом повинна відійти від політики прямої підтримки з метою розбудови ринку. Цінова політика має поетапно сприяти формуванню й утвердженню інститутів вільного ринку, а результат даного процесу вбачається у забезпеченні відповідного економічного інтересу в промисловому виробництві.

Основними напрямками формування цінового механізму регулювання промислового виробництва України є:

- підвищення платоспроможності споживачів;
- поліпшення кредитного забезпечення, впровадження раціональної цінової, податкової, митної і страхової політики;
- підвищення ефективності використання ресурсів на всіх стадіях виробництва та збуту промислової продукції [4, с. 24].

Не менш важливим для розвитку промислового сектора країни є фінансовий механізм як сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечується функціонування розгалуженої системи розподільчих відносин, формування доходів і нагороджень суб'єктів фінансових відносин, створення централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів. Через невідпрацьованість складових цінового і фінансового механізмів, особливо на перших етапах реформування, більшість промислових підприємств стали збитковими.

Основними складовими фінансового механізму для промислового виробництва України на даний час є кредитний механізм, податковий, механізм страхового захисту та інвестиційного забезпечення.

Кредитний механізм є сукупністю процедур і правил взаємовідносин кредитора й позичальника з приводу одержання цінової вартості та тимчасового платного користування із системою гарантій вчасного повернення цієї вартості [11, с.7].

Механізм страхового захисту виробників промислової продукції — це сукупність встановлених державою форм, видів, методів зовнішнього і внутрішнього впливу, процедур організації страхування промислового виробництва, призначених для досягнення стратегічних і тактичних цілей щодо стабілізації розвитку промисловості та підвищення ефективності фінансових резуль-

татів виробництва.

Вирішити зазначені проблеми можна шляхом реалізації механізму страхового захисту в промисловому виробництві. Основними заходами тут мають бути:

- розробка чіткої державної Концепції розвитку страхування ризиків;
- удосконалення нормативно-правових актів страхування ризиків;
- забезпечення реального відшкодування збитків, завданих стихійними лихами і природних катаклізмами;
- формування банку достовірної офіційної інформації та забезпечення її доступності, зокрема шляхом створення центру з розробки прогнозів і стратегії страхової справи, правового забезпечення.

Механізми інвестиційного забезпечення промислового виробництва. За останні роки обсяги інвестицій за рахунок усіх джерел фінансування щорічно зростають на 30% — 40%. Проте стан інвестиційного забезпечення поки що незадовільний. Внутрішні джерела фінансування інвестицій ще недостатні для розширеного відтворення, що значною мірою пов'язано з міжгалузевими диспропорціями в економічних відносинах. Матеріально-технічна база промислових підприємств зношена на 80—90%. Обмежені кошти, що виділяються з державного бюджету, використовуються неефективно. До цього часу не створено механізмів державної кредитної підтримки довгострокових інвестиційних проектів. Порушено механізми простого відтворення основного капіталу.

Власні інвестиційні ресурси товаровиробників мають бути основними, тобто не менше 2/3 від загального обсягу інвестицій за рахунок усіх джерел фінансування. За розрахунками, із 100 грн. товарної продукції необхідно використати на інвестиції в основний капітал 10% [1, с. 48—52].

Узагальнюючи, можна зробити наступні висновки: успішний розвиток промислового виробництва України можливий лише за умови повноцінної діяльності всієї сукупності взаємопов'язаних економічних механізмів. Відсутність або неналежне функціонування хоча б однієї ланки в механізмі руху господарської системи супроводжується негативними макроекономічними змінами, деформаціями у побудові виробничих відносин, продуктивних сил тощо.

Література:

1. Василенко В. Умови підвищення ефективності спеціального режиму інвестиційної діяльності / В. Василенко // Економіка України. — 2000. — №3. — С. 48—52.
2. Волобуєва А.А. Государственное рыночное регулирование в сельхозпредприятиях / А.А. Волобуєва // Аграрная наука. — 2006. — №12. — С. 3—5.
3. Гончаров Н.П. Принципи зміцнення регулюючої функції держави в інноваційній економіці / Н.П. Гончаров // Економіка та держава. — 2006. — №3. — С. 17—20.
4. Гречаний В.М. Зростання ролі функцій управління інвестиційними та інноваційними процесами / В.М. Гречаний // Економіка АПК. — 2002. — №3. — С. 23—25.
5. Захарін С.В. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку / С.В. Захарін // Фінанси України. — 2004. — №10. — С. 72—81.

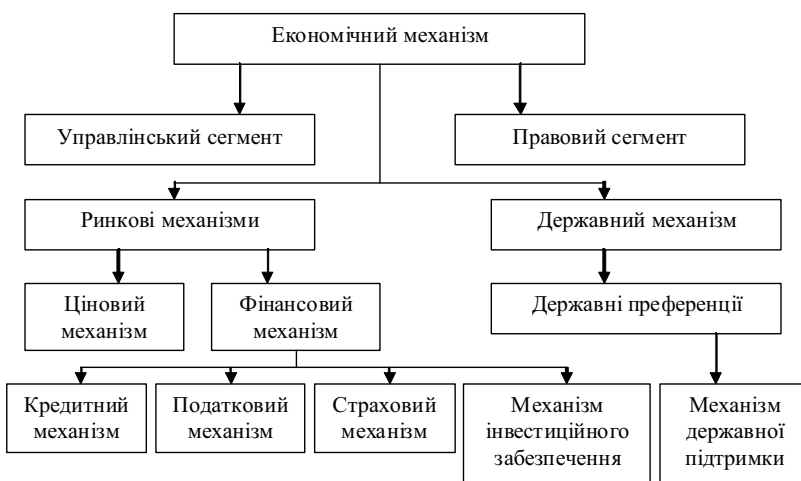

Рис. 2. Економічний механізм промислового комплексу

6. Інвестиційний клімат в Україні / За ред. П.І. Гайдучького. — К.: Нора-друк, 2002. — С. 77—78.

7. Калакин О.А. Совершенствование государственного антикризисного регулирования в сельском хозяйстве региона / О.А. Калакин // Аграрная наука. — 2005. — №12. — С. 2—4.

8. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посібник / Є.П. Качан, Т.Є. Царик, Д.В. Ткач [та ін.]; за ред. Є.П. Качана. — К.: Видавничий Дім "Юридична книга", 2005. — 704 с.

9. Кудряшов В.П. Державна підтримка економічного зростання в Україні / В.П. Кудряшов // Фінанси України. — 2008. — №9. — С. 42—53.

10. Лукінов І. Наслідки і перспективи перетворення в економіці України / І. Лукінов // Економіка України. — 1995. — №12. — С. 4—18.

11. Плющ І.С. Місцеве самоврядування та економіка (до проблеми ефективності законодавчих механізмів) / І.С. Плющ // Економіка АПК. — 2002. — №1. — С. 3—9.

12. Радіонова І.Ф. Економічне зростання за участі державних фінансів / І.Ф. Радіонова // Фінанси України. — 2008. — №1. — С. 33—46.

13. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / Інститут економічного прогнозування; за ред. В.М. Гейця. — К.: Логос, 1999. — 500 с.

14. Харламова Г.О. Вплив інвестицій на економічне зростання / Г.О. Харламова // Фінанси України. — 2005. — №3. — С. 57—64.

15. Будкин В. Проблемы и перспективы сотрудничества между ЕС и Украиной / В. Будкин // Экономика Украины. — 2000. — №9. — С. 82—89.

16. Статистичний щорічник України за 2007 рік / за ред. О.Г. Осауленка. — К.: ТОВ "Видавництво "Консультант", 2008. — 572 с.

17. Оцінка економічного стану України (січень 2009 р.) // Вісник Національного банку України. — 2009. — №3. — С. 68—72.

18. Гришкін В.О. Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи: монографія. / В.О. Гришкін. — Дніпропетровськ: Пороги, 2005. — 498 с.

19. Офіційний сайт Національного банку України. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua

20. Офіційний сайт Представництва Європейської комісії в Україні. — Режим доступу: www.delukr.ec.europa.eu/

Стаття надійшла до редакції 11.11.2009 р.